

2023, Vol. 4(3), 709-722
© The Author(s) 2023
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2023.134
Article type: Commentary Article

Received: 19.09.2023
Accepted: 24.09.2023
Published Online: 09.10.2023

Ezgi Bakçay*, Ulaş Bayraktar**

Kompost Çağında Kültür Sanat Oluşumları: Karşı Sanat ve Kültürhane Cultural Venues in the Age of Compost: Karşı Sanat and Kültürhane

“Demir olsam çürürdüm, toprak oldum da dayandım.”

Yaşar Kemal

Öz

Bu makale kompost çağı olarak tarif ettiğimiz çağda çeşitlilik, dolanıklık ve döngüsellik vaat eden toplulukların rolüne odaklanıyor. Böylesi toplulukların ortaya çıkmasında sanatın gücünü de yanına da alarak kendi ritüellerini oluşturan kültür mekânlarının rolünü İstanbul ve Mersin’den iki oluşumu, Karşı Sanat ve Kültürhane’yi tartışarak teşhis etmeye çalışıyor. Kompost çağının onarımı için kültürü merkezine alarak sürekli pratiklerini ritüelleştirebilen mekânların; farklılıklar içeren, bu farklılıkları birbirine dolanıklaştırebilen ve bir döngüsellik tesis edebilen paylaşım değeri merkezli topluluklar oluşturabildikleri fikri makalenin temel savını oluşturuyor.

709

Abstract

This article focuses on the role of communities that promise diversity, entanglement and circularity in what we describe as the age of compost. It tries to diagnose the role of cultural spaces that create their own rituals by taking the power of art with them in the emergence of such communities by discussing two organizations from Istanbul and Mersin, Karşı Sanat and Kültürhane. The main argument of the article is that spaces that can ritualize their continuous practices by putting culture at the center for the repair of the compost age can create communities centered on shared value that contain differences, entangle these differences and establish a circularity.

Anahtar Kelimeler

Kompost, kültür, sanat, kent, topluluk

Keywords

Compost, culture, art, city, community

* Karşı sanat, ezgibakcay@yahoo.com, DOI: 0009-0004-0534-6278.

** Kültürhane, ulasbayraktar@gmail.com.

Marshall Bermann yeni bir çağın doğuşunu Marx'ın "katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor" ifadesi ile ilan etmişti. Sınıf çelişkisinin kültürel ayrımlarla başka boyutlar kazandığı bir çağı işaret eden bu kırılma toplumsal paradigmalara son değişikliği de olmadı. İçinden geçtiğimiz dönem de yeni bir dönüşümün varlığını düşündürüyor.

Sanayi devrimi ile ortaya çıkan toplumsal düzende etnik, dini, kültürel ve cinsel kimliklerin öne çıkması ile yaşanan kırılmayı; üretim ve hizmetlerde otomasyon, internet tabanlı iletişim ve eğlence (tüketim) alışkanlıkları, küresel ekonomik ve sosyal ağlar, ekonomik, ekolojik krizler ve devasa göç hareketleriyle tetiklenen yeni bir krizler dönemi izliyor. Hakim ekonomik sistemler, kültürel yapılar ve toplumsal düzen değişim sancıları içinde öngörülemez kiselere bürünüyor, krizlerden geçiyor.

Bu yazı çerçevesinde içinden geçtiğimiz yeni dönemi Güneşin Oya Aydemir'e referansla kompost çağı olarak niteleyeceğiz. Günümüzde her gün tonlarca organik ürünü kullanmadan çöpe atıyoruz ve bunların çoğu atık toplama alanlarında çürüyerek kötü kokular ve zehirli gazlar salan, hatta patlayacak kadar tehlike yaratan yığınlar haline geliyor. Oysa aynı atık yığının belli koşullar altında bereketli gübrelelere, taze toprağa dönüşme ihtimali de var.

Şimdi bu metafordan hareketle, kompost çağı olarak tarif ettiğimiz çağın onarımı için kompost süreçlerinde çeşitlilik, dolanıklık ve döngüsellik vaat eden toplulukların rolüne odaklanacağız. Dahası böylesi toplulukların ortaya çıkmasında sanatın gücünü de yanına da alarak kendi ritüellerini oluşturan kültür mekânlarının rolünü İstanbul ve Mersin'den iki oluşumu tartışarak teşhis etmeye çalışacağız. Temel savımız yaşadığımız kompost çağının onarımı için kültürü merkezine alarak sürekli pratiklerini ritüelleştirebilen mekânların; farklılıklar içeren, bu farklılıkları birbirine dolanıklaştırabilen ve bir döngüsellik tesis edebilen paylaşım değeri merkezli topluluklar oluşturabildikleri olacak.

Yazının ilk bölümünde kompost sürecini çürüme ve topraklaşma ihtimallerini barındıran bir metafor olarak ele alıp, ekoloji yazınına ait bu kavramı toplumsal alana uyarlamaya çalışacağız. Sonrasında bu metafora dayanarak tarif edeceğimiz onarım süreçlerini topluluklar ve ritüeller üzerinden okumaya çalışacağız. Yazının son bölümünde de bu teorik tartışmayı İstanbul ve Mersin'den iki deneyim üzerinde somutlaştırmayı deneyeceğiz.

Kompost Çağında Çürüme ve Onarım

Aydemir (*tarihsiz*) kompostlaşmanın çürüme sürecini üç evre üzerinden tarifler. İlk, organik atıkların yığıldığı alanda oksijenin azalması yığılda boşlukların var olmasını sağlayan makro agregaların da barınmamasına sebep olur. Sonuçta yığın sıkışarak ortamın oksijensiz ve kuru kalmasına sebep olarak sadece kısa köklü organizmaların yaşamasına izin verir bir hale gelir. Bu da çeşitliliğin azalması demektir. Canlılığı ortadan kalkmış toprak yapısı sadece asidik bileşikler salgılayan canlılar için yaşam ortamıdır ve bunların ürettikleri toksik içerikler yığının zehirli bir hal almasına sebep olur.

Kompostun çürüme sürecini, içinden geçtiğimiz dönemi anlamak için başvurulabilecek bir metafor olarak görebileceğimizi düşünüyoruz. Toplumsal, ekonomik ve kültürel yapılar da yaşanan dönüşüm ve kırılmalar sonucu sosyo-ekonomik eşitsizlikler kamusal düzenin en önemli ögesi olan adalet hissinin erozyona uğramasına yol açtı. Sosyal refah, eğitime erişim, istihdam olanakları ile yaşam standartları arasında ortaya çıkan uçurum ve buna bağlı olarak derinleşen güvencesizlik ve umutsuzluk hissi yaygın bir adaletsizlik algısına zemin hazırlar. Oksijenin doğal yaşam için anlamı neyse adalet de toplumsal yaşam için o demektir. Adalet olmadan toplumsal yapıların barış içinde yaşaması olanaksız bir hale gelir çünkü adaletsizlik duygusunun hakim olması herkesin hayatta kalmak için elinden geleni yapma hakkını kendinde gördüğü bir varoluş durumudur. Toplumsal ilişkiler bir alışveriş durumundan ziyade ölüm-kalım mücadelesine dönüşür; artık Hobbes'un tarif ettiği doğal duruma dönülmektedir: "İnsan insan kurdudur".

Böylesi bir güvencesizlik duygusu bireylerin sadece doğal ya da kültürel olarak aşına olduğu diğerleri ile ilişkilenebilmesine yol açar. Tıpkı makro-agregalar sayesinde oluşan boşlukların yok olması yüzünden kompostun çeşitliliğinin kaybolması gibi, yaygın adaletsizlik de insanların sadece kendilerine yakın hissettiği kişilerden ibaret ilişkiler kurmaya iter. Öteki tehdittir; bu yüzden de onlardan uzak, kendimize benzerlerle beraber olma eğilimi ağır basar. Herkes kendi ailesine, mahallesine, cemaatine yüzünü döner, toplumsal yapı adacıklarıdır.

Adaletsizlikle atomize olan toplum da asitleşen kompost gibi zehirli bir hal alır. Korkunun hakim olduğu bu hal ayrımcılığın yoğunlaşmasına ve nefret dilinin hakim olmasına sebep olur. Bizden olmayanların bir tehdit olarak görüldüğü bir ortamda farklı birey ve toplulukların bir arada barış içinde yaşama imkanı kalmaz, gerilim ve çatışma eksik olmaz, toplum vahşi çöp toplama alanları gibi patlamaya hazır bir hale gelir.

Oysa organik ve toplumsal çürümenin bu zehirli haline tezat aynı kütlenin kompostlaşarak mis gibi bir toprağa da dönüşmesi de mümkün. Yine Aydemir'e dönecek olursak, bu topraklaşma üç farklı koşulun bir araya gelmesiyle mümkün.

Öncelikle tek tipleşmeyi önleyecek çoğulculuğu tesis edebilmek gerekiyor. Kompostlaşmaya baktığımızda atık yığınının içinde farklı organik atıkların olmasının önemini biliyoruz. Fakat farklılıkların yanana durması da yetmeyecektir. Bu farklılıkların birbirleri ile temas etmesi, birbirlerine maruz kalması önem taşır. Bu açıdan çoğulculuğun, farklılığın ötesinde bir dolanıklılığın (*entanglement*) tesisine ihtiyaç duyarız. Örneğin bir yerleşim yerinde farklı kültürlerden toplulukların birlikte var olması, herkesin kendi mahallesinde yaşaması, sadece kendi aralarında sosyalleşip, ticaret yapması durumunda çok bir anlam ifade etmez. Etkileşimi arttıracak ve çeşitlendirecek vesileler yaratılması toplumun tek tipleşip, nefret diline evrilmemesi, farklılıkların dolanıklaştırılması toplumun bu zehirli halden çıkması için zaruri sayılabilir. Bu yüzden birey ve toplulukların birbirlerine düzenli bir şekilde rastlayabileceği, maruz kalabileceği mekânlar, vesileler yaratılması kompost çağının krizine bir cevap olarak düşünülebilir.

Çürümeye karşı geliştirilecek onarımın ikinci koşulu fotosentezde ışığın oynadığı rol gibi kütleye sürekli enerji girişini sağlayabilmektir. Dolanıklığın bir simbiyozu, bir ortaklığa evrilmesi için bu sürecin enerjisinin tedarik edilmesi gerekir. Toplumsal bağlamda bu enerji dayanışma ile sağlanabilir. Bu yüzden dayanışma örüntülerinin, farklı kesimlerin sahip olduğu maddi, aynı ya da deneyimlere dayanan kaynaklarının diğerleriyle paylaşılmasına ihtiyaç var. Böylesi dayanışma pratiklerinin kamu otoritesinin asli işlevlerinden birini ikame etmek gibi görülmemesi gerekliliğinin de altını çizmeliyiz. Dayanışma, refah rejiminin zaafalarını kapatmak için değil, onun yeniden tesisi için gereklidir.

Dayanışmanın enerjisi ile ortaya çıkan birlikteliklerin sadece pasif bir tüketici olmaması da onarım sürecinin üçüncü koşulu sayılabilir. Döngüsellikle (*circularity*) ifade edebileceğimiz bu koşul, enerjinin tek yönlü aktarımına, dolayısıyla da bazı oluşumların gitgide büyüdüğü bir sürece mani olur. Enerjiyi alan bunu kullanıp, dönüştürerek başkaları için yeni bir enerji kaynağına dönüşür. Tıpkı enerjisini ışıkla alan bitkinin fotosentezle doğaya oksijen salması gibi dayanışmayla beslenen oluşumlar da diğerleri için elzem bazı çıktılarını paylaşma açar. Bireysel ve topluluk çıkarlarının ötesinde kamusal bir fayda üretmenin formülü budur. Gitgide büyüyen, varsıllaşan oluşumlar yerine diğerlerini de gözeten, enerjisini ve ürünlerini diğerlerinin kullanımına açan bir anlayış döngüsellik gereğidir.

712

Böylece döngüsellik, Marksist değer teorisine bir ek yapar. Klasik yaklaşım nesnelerin bir kullanım bir de değişim değeri olduğunu saptar. Bir nesne ya işimize yaradığı için değerlidir ya da piyasa da metalaşmış değiş tokuşu yapılabildiği için. Her ikisinde de nesnenin değeri işlevsel ya da ekonomik olarak ifade bulur. Oysa döngüsellik penceresinden bakınca paylaşımın da bir değeri olduğu fikri ortaya çıkar. Birisine kısa vadeli işlev ya da gelir vaat ettiği için değil, uzun vadede toplumsal düzenin tesisi ve devamı için oynaması muhtemel kritik rol o paylaşımı da değerli kılacaktır.

Böylece adaletsiz, atomize olmuş ve nefret diline mahkum bir toplumsal yapının onarımı için gerekli koşulları teşhis etmiş olduk. Dayanışmanın enerjisi ve döngüsellik paylaşımı ile sağlanacak dolanıklık kompost çağının krizlerini aşabilmemiz için gerekli stratejiyi oluşturur. Artık bu teorik stratejiyi toplumsal yaşamda hayata geçirmenin pratik unsurlarını “topluluk” kavramı çerçevesinde ele almaya başlayabiliriz.

Armağan, Sorumluluk, Topluluk

Kompost çağında egemen olan çürümenin en temel dinamiği tektipleşme ise buna yönelik onarım sürecinin başat ögesi farklı kesimleri bir araya getirecek birliktelikler olmalı ki bu olgunun insanlık için yeni bir aşama olmadığı da malumumuz. Bilakis, topluluklar insanların varoluşunu mümkün kılan asli unsur. Çünkü insan yaşadığımız gezegenin en aciz canlılarından biri. Erken doğduğu için hayatta kalma becerilerinden tamamen yoksun insan, acizliğini geliştirdiği tekniklerle gidermek zorunda. Bir yandan ellerini kullanarak alet yapmayı keşfeden

öte yandan da topluluk kuran insan böylesi mekânîk ve toplumsal protezlerle hayatta kalabildi ve nihayetinde de gezegenin en güçlü (ve o oranda da yıkıcı) sakini olmayı başardı. Bu yüzden topluluk; yeni bir gereklilik değil, dönüşmeye muhtaç kadim bir beceri (Stiegler, 2022).

Bir aileye, etnik, dini ya da kültürel kimliğe doğan insan yukarıda tarif ettiğimiz çürüme çağında bu kimliklerin içine hapsolüp, diğerleri ile çatışmaya girmeye eğilimli bir kendini koruma stratejisi geliştirmiş durumda. Bu da çürümenin daha da katmerleşmesine sebep oluyor zira onarımın gerektirdiği açıklık, dolanıklık ve döngüsellik mevcut topluluk fikriyle uyumlu değil. Çünkü siyaset felsefesinin geniş bir hattı topluluğun “daha geniş bir öznellik” olduğunu, “topluluğun öznelere ait ve onları bir araya getiren bir mülkiyet olduğunu varsayıyor (Esposito, 1998, s. 8-9). Bu klasik yaklaşımdaki topluluk fikrinde söz konusu olan “üyelerinin her birinin etnik, bölgesel ve tinsel mülkiyetini tek bir kimlikte birleştiren” ve “kendilerine ait olanı paylaştıkları” tek kimlik üzerine kurulu ortaklıktır (Esposito, 1998, s. 11). Verili ya da kazanılmış aynı kimlik mülkiyetine sahip kişilerin birlikteliği topluluğu yaratır. Bu tür bir topluluk tanımı sözleşme ve yasa üzerine kuruludur. Dolayısıyla da herhangi bir esnekliğe, müzakereye yer bırakmaz. Kimlik mülkiyetine sahip olanlar topluluğun doğal üyesi, diğerleri de tartışmasız ötekilerdir. Topluluğun niteliğini üzerine bir tartışma yürütmek mümkün değildir çünkü tek kriter kimliğin geçerliliğidir. Bu anlamdaki bir topluluğun kompost çağında bir onarım imkanı taşıması söz konusu olmadığı gibi sorunun köken ve semptomlarından biridir. Herkes kendi kimliğinin çatısı altına girme ihtiyacı duyduğu için toplumsal olan parçalı ve çatışmalı bir çürüme hali alır.

Onarımın anahtarı topluluğun bu halinin inkarı da değil elbette. İnsanları doğal olarak içine doğdukları ve hayatları boyunca da bu mülkiyet ortaklığından istifade ettikleri kimliklerinden vazgeçirmek ne gerçekçi, ne de işlevsel bir çaba olur. Kompost çağının gerektirdiği onarım bu toplulukların yerine geçecek ikame bir birliktelik değil, bu toplulukları çapraz kesen yeni birlikteliklerin tahayyülünden geçer. Organik bir kimlik ya da yasal bir düzenlemenin gereği olarak ortaya çıkan toplulukların yanısıra armağan ve sorumluluklarla kurulan topluluklar da kurulabilir.

Bu toplulukların keşfi için etimolojik bir araştırmaya giren Roberto Esposito *communis* sıfatından gelen *Communitas* (topluluk) sözcüğünün kökeninde yükümlülük ve armağan anlamına gelen *munus*'u bulur (Esposito, 1998, s. 14-17). *Communitas*'ın paylaştığı *munus* bir mülkiyet ya da sahiplik değil verilmesi gereken bir armağandır. Bu yüzden de bir eksikliği işaret eder. *Communitas* mülkiyet üzerinden değil tam da bir yükümlülük üzerinden, bir ek (daha- *più*) değil bir eksiklik, kusurluluk üzerinden kurulur. Jean-Jacques Rousseau'nun ifadesiyle insanlığımız tam da bu yükümlülük üzerinden anlam kazanır: “İnsan olmasaydık, insanlığa hiçbir borcumuz olmazdı” (aktaran Esposito, 1998: 88). Eşit bir geri dönüşe ya da mükafata gerek duyulmaz. Mütekalibiyeti kesintiye uğratır. Yalnızca verilen bir armağandır, alınan değil. *Munus*'un paylaşımı kişinin kendisi için saklayamayacağı ve dolayısıyla üzerinde tam manasıyla hakimiyet kurmayacağı şeyi vererek nezaket göstermesidir. Bir sahipliği ima

etmez, aksine bir kaybı, eksilmeyi, aktarmayı içerir. Yükümlülük getiren bir “teminat” ya da “harç”tır.” Vermenin “karşılıklılığı”dır. Böylece topluluk karşılıklı bir armağan etme döngüsü içinde kurulur (Esposito, 1998).

Topluluğun üyeleri böylece öznelliklerini kamusalılaştıran bir yükümlülük-eksiklik etrafında (*im-proprio*) birleşirler. Özneyi merkezlesizleştiren bu yükümlülük onu kendisini terk etmeye, başkalaşmaya zorlar. Böylece topluluk sayesinde kişi artık öznel kimliğinin ötesinde armağan vererek katıldığı bir topluluğun parçası olur. Kompost metaforu vesilesiyle paylaşım değeri olarak tarif ettiğimiz üçüncü bakış tam da bu armağana dayalı toplulukların anahtarı olarak görülebilir.

Özetleyecek olursak, paylaşım değeri üzerine kurulan toplulukların varlığı kompost çağındaki onarımın anahtarı olarak görülebilir. Eşitliği yani adaleti sağlayan, çeşitlilik yaratan ve başkalarına armağan vererek onları kabul eden sorumlu bir topluluk kimliği dolanıklık için dayanışmayı mümkün kılan ve döngüsel bir ilişkiler ağını kurabilecek onarımın merkezinde yer alacaktır.

Peki böylesi topluluklar nasıl ortaya çıkacak? Bu sorunun cevaplarının izlerini de ritüellerde bulabileceğimiz, tartışmamızın bir diğer savı olacak.

Sembolik Eylemler Olarak Ritüeller

Buraya kadar topluluk oluşturmanın bir seçim değil insan türünün varoluş biçimi olduğunu söyleyip farklı topluluk tanımlarına baktık. Kompost çağında çürüme ve dağılma yerine top-raklanma ve onarmanın yegane yolunun topluluk tanımını yeniden gözden geçirip, yanyana geliş imkanlarımızı çoğaltmaktan, çeşitlendirmekten geçtiğinden söz ettik. Şimdi topluluğun nasıl tesis edildiğine dair bir tartışma farklı bir bakış açısıyla açabiliriz.

“Ritüeller sembolik eylemlerdir. Bir topluluğun taşıyıcılığını yaptığı değerler ve düzenleri gelecek kuşaklara aktarır ve onların temsilciliğini yaparlar” (Chul Han, 2022, s. 9). Byung-Chul Han “Ritüellerin Yok Oluşuna Dair” başlıklı kitabına ritüellerin topluluk tesis etme kudretine dair bu cümle ile başlıyor. Sembol (Yunanca symbolon) Antik Yunan’da birbirine konuk olan dostlar arasında paylaşılan, yeniden tanıma göstergesi olan bir nesnedir. Dostlardan biri kilden yapılmış küçük bir levhayı, symbolon’u ikiye böler, bir yarısını kendisi alır, diğer yarısını konukseverliğin göstergesi olarak misafirine verirdi. Yunanca “bir araya getirmek” anlamına gelen *symbollein* sözcüğünün de ifade ettiği gibi semboller insanlar arasında bağlar kurmak ve bu bağları muhafaza etmek görevi görürler.

Chul Han’ın sembolü ve ritüeli konu edinme gereği duymasının nedeni ise günümüzde sembolik eylemlerin dolayısıyla ritüellerin değerini yitirdiği tespittir. Bu yitirişin sonucu olarak topluluklar çürür ve çözülür. Chul Han günümüzde “iletişimden yoksun bir topluluk değil topluluktan yoksun bir iletişim” (Chul Han, 2022: 9) içinde yaşadığımızı tespit eder. Sembolik olandan yana yoksullaşmış, data ve enformasyon yığını altında kalmış, pürüzsüz ve şeffaf, büyü bozulmuş dünyamızda, toplulukların kurulması için gereken sembolik eylemler olarak ritüellerin yok oluşuna tanık oluyoruz.

Ölüm ve doğum başta olmak üzere bireysel yaşama ritmini veren ritüeller ve topluluk arasındaki ilişki nedir? Topluluklara biçim veren ritüeller, cisimleşme süreçleri ve bedensel sahnelemelerdir. Öncelikle ritüeller bedensel, dünyevi, somuttur. Öyle ki Chul Han'ın ifadesiyle "ritüel bir topluluk bedenidir." Bir topluluğun düzen ve değerlerini bedensel olarak deneyimlenir hale getirirken, jestler ve nesnelere aracılığıyla topluluğu tek tek bedenlere kaydederler. Ritüeller cisimleşmiş bir bilgi ve bellek, cisimleşmiş kimlik, fiziksel bağlılıktır.

Yineleme ve tekrar ritüelin karakteristik özellikleridir. Yılın belli dönemleri, günün belli saatleri, doğanın döngüsünde bir an ritüelin zamanı olabilir. Ritüelin istikrarlı yinelemesi rutinden farklıdır çünkü bıkkınlık değil yoğunluk ve dikkat üretir. Ritim ve ahenk oluşturur. Ritüel döngüsel zamanıyla mekân yaratır. Bir ağaç altı, bir tapınak, evin bir köşesi belli bir zamanda sembolik değeri olan bir mahale dönüşür. Ritüeller mekânsaldır. Mekânlarla toplumsal bedeni birbirine bağlayan sembolik pratiklerdir ritüeller. Dünyada olma halini evde olma haline getirir, zamanı dayayıp döşer, ikamet edilebilir bir mahal hale getirirler. Bu mahaller insanları belirli bir anlatı çerçevesinde bir araya getirir. Dilek tutmak, bir yemeği paylaşmak, dans etmek bazen de sadece susmak için insanlar ritüeldeki yerini alır. Ritüelin zamanı geldiğinde sahne kurulur ve topluluk temsil sırasında oluşur. Ritüeller, anlatısaldır (narrative), tiyatrosaldır, oyunsudur.

Ritüellerin mekân ve zamana ritim, biçim ve anlam vermeleri, jestlerde, sembollerde ve kolektif bedende somutlaşmaları kaçınılmaz olarak sanatı düşündürür. Zaten sanat pratiği toplumsal yaşamın içinde bir ritüel olarak doğmuştur.

George Bataille'a göre insanlık tarihindeki en büyük iki olay, önce aletlerin ve sonra da sanatın ortaya çıkmasıdır. Aletler çalışmanın, mesainin, sanat eserleri ise oyunun ve ritüelin başlamasını simgeler. İlki Neandertal insanın, homo faber'in (500 bin yıl önce) eseridir. İkincisi ise üst Paleolitik çağa ait (50 bin yıl önce) tam anlamıyla gelişmiş homo sapiens'in. Güney Fransa'da, Lascaux'da bulunan gibi ilk mağara resimleri, homo faberden homo sapiens'e geçişin ifadesidir (Artun, 2022, s. 32). Bataille'a göre Lascaux mağarası resimleri ile mitolojinin ve edebiyatın köklerini oluşturan ayinler eşzamanlıdır. Mağaraya resim yapmak bir tür ritüeldir. Resimlerin çizildiği mağaraların barınmak için kullanılmadığı bilinmektedir. Bu mekânlar alev ışığının büyüsellğinde sanat yapmanın topluca kutlandığı kutsal yerlerdir.

Sanatın ritüelle akrabalığı duyuşsal, bedensel dolayısıyla estetik yani duyuşsal komünoteleler yaratma gücünden gelir. Ayrıca sanat da ritüeller gibi biçimler, nesnelere, semboller üretir. Bu semboller oyunlarda olduğu gibi insanlar arasında özel bağlar ve süreklilik kurarlar. Çalışmanın, faydanın, enformasyonun, performansın, başarı kaygısının egemen olduğu bir dünyayı yeniden büyütürler. İhtiyaç yerine arzunun, fayda yerine hazzın, emek yerine oyunun, kıtlık yerine bolluğun geçer akçe olduğu bir tür karşıt ekonomi oluştururlar (Artun, 2022, s. 15).

Ritüeller toplumsal hayatı yeniden tiyatrosal-oyunsu kılabilirler, sahne sanatları gibi jestler üreterek toplumsallığı sahnede dokur. Tiyatronun, müziğin, dansın neşesi şenlikli bir toplumu müjdeler. Modernitenin neşeden yoksul, performans öznesini özgürleştirir.

Şimdi kompost çağında ritüeller, semboller aracılığıyla topluluğun sahnesi olan zamanların ve mekânların nasıl yaratıldığına ve bu yaratım süreci içinde tesis edilen topluluklara, iki örnek üzerinden daha yakından bakalım.

Çürümeye Deva Topluluk Mekânları

Buraya kadar olan bölümde, bir kompost çağından geçmekte olduğumuzu ve buna bağlı çürümenin tüm alametlerini gördüğümüzü ama tüm bunların topluluklar üzerinden onarılabilme ihtimali olduğunu savunduk. Böylesi toplulukların kurulmasında ritüellerin kritik bir önem taşıdığını, sanatın da ritüeller tesis etmek için çok ideal bağlamlar sunabildiğini iddia ettik. Yazının bu son kısmında da bu teorik savları biraz da somutlamak adına iki farklı deneyimi ele alacağız. Biri İstanbul'da, diğeri Mersin'de kurulu iki kültür-sanat oluşumunun hikayesi üzerinden böylesi mekânların kompost çağının onarımına katkı vermede nasıl rol alabileceğinin izini süreceğiz.

Bu oluşumlarından ilki Karşı Sanat Çalışmaları 2000 yılından bu yana Beyoğlu'nda varlığını sürdüren kâr amacı gütmeyen bir bağımsız kültür sanat mekânıdır. Sergiler, seminerler, atölyeler düzenleyen bir sanat galerisi olmanın ötesinde Türkiye'de hak taleplerinin dillendirilmesi ve bellekleştirilmesi sürecinde sanatın imkânları ve sınırlılıklarını tartışan bir topluluktur. Sanatın ve politikanın eşliğinde duran, her iki alanın da döneme özgü paradigmasını sorgulayan, dayanışma örüntüleriye üretimde bulunan bir ortaklık arayışıdır. Bu eşikte duruş, kimliği baştan belirlenmemiş, kendini bazı ritüeller aracılığıyla kurgulamış ve kurgulamakta olan bu topluluğun varlık biçimidir.

Karşı Sanat, kurucusu Feyyaz Yaman'ın kimliği aracılığıyla 70'lerin kiteselleşen siyasal mirasından beslenir fakat sol siyasetinin sanatla kurduğu ilişkilerde ayrıksı bir yer işgal eder. Kurucu ilkesi; ortak yaşamı değiştirecek eşitlikçi estetik ütopya olan politik güvendir. Karşı Sanat köklerini Bedri Rahmi Atölyesi'nin ekonomik örgütlenme geleneğinde, 74'te Akademi de hocasız kalan resim atölyesinin ürettiği özyönetim deneyiminde, Akademinin yemekhanesini kooperatif olarak işletmeyi başarmış öğrencilerin özgüveninde bulur. Yeni jenerasyonu ise toplumsal hareketler ve kentsel toplumsal muhalefet pratiğinden ve çağdaş sanat alanından gelir. Böylece Karşı Sanat bir sanat galerisi değil sergiler ve etkinlikler aracılığıyla bir jenerasyonun taşıyıcılığı yaptıği değerler ve deneyimleri gelecek kuşaklara aktaran ve kuşakları birleştiren bir bellek mekânı haline gelir. Karşı Sanat'ın sembolik değeri 12 Eylül'ü izleyen travmatik kopuşla, bir jenerasyonun kaybıyla, Cumartesi Anneleri'nin direnişiyle, ütopyanın yitimi ardından yükselen toplumsal hareketlerin yeniden diriliş ile açıklanabilir. Belki de kayıpların bıraktıkları boşluğun etrafında, zamanları ve kuşakları buluşturacak bir alan açma arzusu Karşı Sanat'ı tüm maddi ve politik güçlüklerle rağmen, döngüsellik ve dayanışma ekonomisi ilkeleriyle hâlâ ayakta tutmaktadır.

Ele alacağımız ikinci oluşum, Barış İmzacısı olmaları sebebiyle kamudan ihraç edilen bilim insanlarının Mersin’de 2017’de kurduğu Kültürhane olacak. İşlerinden hatta ülkelerinden ayrı koyulan akademisyenlerinin kitaplarını okuyucularından ayırmamak, “sivil ölüme” mahkum edilmeye çalışılan aydınların kamuyla bağlarını sürdürmek amacıyla açılır mekân. Bir anlamda Karşı Sanat’ın 12 Eylül’le kurduğu diyalektik ilişki, Kültürhane’de 15 Temmuz’u izleyen olağanüstü dönemine tercüme edilir. Karşı Sanat’tan farklı olarak sergilenen muhalif duruşun referansı sol siyasetten ziyade kamusal alan ve sivil toplum tartışmaları üzerinden müşterekler siyasetidir. Binlerce kitabı barındıran kütüphanesinin yanı sıra söyleşilere, dinletilere, film gösterimlerine, sergilere ve atölye çalışmalarına ev sahipliği yapan bir kafe bölümü vardır. Yine karşı Sanat’tan farklı olarak sanat odağında yer almaz, birliktelik için vesile işlevi görür. Kurulduğu günden bu yana binlerce düzenlenen binlerce etkinlikle bir kültür merkezi hüviyeti kazanan mekân Mersinlilerin bilgi ile, kentle ve diğer hemşerileri ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlar. Bilen ve öğrenen arasındaki hiyerarşik ilişkiyi daha yatay kurma niyeti ile akademik bir oluşumdan ziyade karşılıklı bilgi ve deneyim paylaşımlarını teşvik eden bir işleyişi kendine şiar edinir. Dijital mecralarda yaptığı yayınlar ve üretimlerle bu paylaşımların internet üzerinden daha geniş bir kesimin erişiminde olmasını hedefler.

Böylesi bir meramla yola çıkan Kültürhane’nin kent içindeki konumu da buna uygun bir yerde seçilir çünkü insanın bir mahal varlığı olduğu ve geçmişle şimdinin iletişim kurduğu eşikte topluluklar oluşturarak var olduğu bilgisine haizdir. Bununla uygun biçimde, mekân Mersin’in yeni fiili merkezi sayılabilecek Yenişehir ilçesinin Pozcu semtinde kuruldu. Eski tarihi merkez, 2000’li yıllarla birlikte yeni konut alanlarının ve alışveriş merkezlerinin kentnin batısında çoğalması ile cazibesini yitirir. Kentlilerin sosyalleşme alışkanlıkları da bu yeni merkeze yönelirken kültür mekânlarının bu eğilime uyum sağlaması hemen olmaz. Kültürhane işte bu yeni merkezi bölgede 2017’de kurulur. Yeni merkezin civarında olmakla birlikte bilmeyenlerin rastlayamayacakları bir kuytuluktur. Böylece mekân sadece oranın karakterini ve etkinliklerini bilenlerin uğrayabildikleri bir mekân olur. Bu bilgi ve niyet ortaklığı mekâna uğrayanların etkileşimini kolaylaştıran bir özellik olarak Kültürhane merkezli bir topluluğun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar.

Karşı Sanat ise İstanbul Beyoğlu’nda Elhamra Pasajı’nda kurulmuş, kent mekânıyla bellek üzerinden ilişki kurduğu için inatla İstiklal Caddesi’nde kalmıştır. 2019’dan bu yana, aynı cadde üzerinde Aznavur Pasajı’nda faaliyetlerini sürdürmektedir. Bugün fizik mekân olarak Karşı Sanat 6. kattan İstiklal Caddesine açılan bir balkondur. İç ve dış, kamusal ve özel, gelecek ve geçmiş, politika ve sanat arasında asılı durur. bu biçimiyle Türkiye kültür sanat alanında sembolik somut bir varlık oluşturur.

Karşı Sanat’ın balkonundan baktığınızda hemen karşınızda gösterilerden ve özellikle de Cumartesi Anneleri’nden onlarca polis tarafından, gece gündüz korunan ve kamusal alan olma vasfını böylece yitirmiş Galatasaray Meydanı’nı görürsünüz. Denizinden sürgün Akde-

niz Heykeli Yapı Kredi'nin vitrininden bu sessiz meydana bakar. Sinemaların ve kitapçıların yerini tutmuş mağazalarıyla İstiklal Caddesi'nde akan gündelik hayat Karşı Sanat'ın varlığı ile bükülür. Kentin atardamarında coşkuyla akmış geçmiş bir anlığına görünür olur. Mekânı ziyaret edenler Beyoğlu hanı içinden geçer ve altıncı kata çıkarken, geçmişle bir tür karşılaşma yaşar ve kentin dönüşümüne dair bir sohbete başlarlar.

Topluluğun Bedeni

Ele alacağımız mekânların şehrin içindeki konumlarından öte kendi fiziki yapıları da tartışmamızın odağındaki yeni toplulukların kuruluşunu kolaylaştırır bir nitelik olarak görülebilir.

Karşı Sanat, İstiklal Caddesi'ne bakan balkonun dışında bir mutfak, geniş sergi alanı ve ofis odalarından oluşur. Her şeyin merkezinde, mekânın kalbinde ise uzun, beyaz bir masa vardır. Karşı Sanat'ın sabit ekibi odalara kapanmak yerine bu masanın başında “meydanda” çalışmayı tercih eder. Gün içinde galeriye gelip giden herkes aslında işin mutfağında bulur kendini. Burası tıpkı bir kentin meydanı gibi bir karşılaşma mekânıdır. Beyoğlu'nun ticarileşme sürecinde yitirdiği, kültür ve sanat hayatının aktığı kafelerin, kitapçıların, sinemaların bıraktığı boşluktan olacak, Karşı Sanat gün boyunca farklı kuşaklardan, farklı alanlardan pek çok konuğu çay ya da çorba bahanesiyle bir araya gelir. Öğlen mutfakta yemek kokuları gelmeye başladığında konukların sayısı da artar.

Toplulukların zamanı sadece üretim ve çalışma zamanı değildir. Bazı derin bağlar üretimin baskısı altında değil dinlenme ve birbirini dinleme zamanının tezgahında dokunur. Bu “boş” zaman öğreticidir. Yunanca “*schole*” sözcüğü hem okul hem boş zaman anlamına gelmesi gibi; öğrenme bir tür dinlenmedir. Karşı Sanat'ın gündelik hayatında araçsallıktan ve rekabetten uzak olan, karşılaşmalar ve buluşmalarla açılan bu melez çalışma-dinleme zaman-mekânı belirleyicidir. Çünkü gelecek projeler ve yeni dostluklar da tanıma ve hatırlama da bu “dinleme zamanının” ürünleridir.

Kültürhane'ye dönecek olursak, mekân fikri ilk belirlediğinde yukarıda ifade ettiğimiz üç fonksiyona hizmet verecek üç farklı birim düşünülmüştü. Kafe, kütüphane ve etkinlik mekânının her biri için bağımsız mekânların varlığı arzu ediliyordu. Altı yıldır içinde bulunan mekân tam olarak bu tahayyüle oturmamış olsa da mevcut sınırlı fiziki alan topluluğun oluşmasında beklenmedik avantajlar sundu.

Kültürhane şu anda iki bitişik dükkân ve bir teras alanından oluşan bir yapıda faaliyetlerine devam ediyor. Binanın doğusundaki dükkân Mehmet Fatih Traş Kitaplığı adı altında topyekûn kütüphane olarak tanzim edilmiş durumda. On bin civarındaki kitapla nitelikli bir yayın koleksiyonunun haricinde bireysel olarak kullanılabilen, her birinde elektrik bağlantısı olan çalışma alanları sunuyor.

Ağırlıklı biçimde sınavlara hazırlananlar tarafından rağbet gördüğü için genellikle etüd salonu olarak işlev görse de çalışmaya gelen öğrenciler burada akranları ile karşılaşma imka-

nına sahip olmanın ötesinde mekânda düzenlenen ve gayri-ihiyarı maruz kaldıkları kültürel etkinliklerin üzerinden farklı konu ve konuklarla da temas etmiş oluyolar.

Kültürhane'nin ikinci birimi, bu etkinliklere ev sahipliği yapan kafe kısmı iki farklı işlev üstlenmiş durumda. İlk mekânın finansal sürdürülebilirliği için önemli bir işlev gören yiyecek-içecek hizmetleri bu alanda sunuluyor. Sıcak-soğuk içecekler ve el yapımı unlu ve tatlı mamullerin satışı mekânın altı yıldır açık kalabilmesindeki temel mali kaynak oldu. Fakat benzer mekânlardan farklı olarak kafe kısmı döngüsellik ve dayanışma ekonomisinin ilkelerini kendine şiar edindi. Ürünler için gerekli malzemeler imkanlar elverdikçe yerel veya kolektif üreticilerden tedarik edilmeye çalışıldı. Aynı şekilde Kültürhane'nin meramını paylaşan kişi ve kurumlar farklı vesilelerle sunulan hizmetlerden faydalanmaya özen gösterdiler. Özel etkinlikleri için ihtiyaç duydukları catering hizmetini Kültürhane'den satın alarak yerelde küçük bir döngüsel ekonomi deneyiminin yaşanmasını sağladılar. Böylece tam da döngüsellikğin amaçladığı ekonomi temelli küçük bir topluluğun ortaya çıkmasını mümkün kıldılar.

Kafe kısmının çok kritik diğer bir işlevi sınırlı fiziksel alanına rağmen bir etkinlik alanı olarak kullanılması oldu. Açık bir kamusal alan sunma iddiasına açılışından itibaren sadık kalan Kültürhane o zamandan beri binlerce farklı etkinliğe evsahipliği yaptı. Muhalif kimliği sebebiyle kamuoyundan uzak bırakılan aydınlar, alanlarının mahir isimleri ya da amatör bir merak ve çabayla belli bir alanda deneyim sahibi hemşehriler Kültürhane'nin sunduğu mütevazı alanda bilgi ve birikimlerini paylaşma imkanına sahip oldular. En güncel sanat işlerinden, en popüler konulara, sanattan, siyasete, ekonomiden spora kadar çok geniş bir yelpazede söyleşiler, atölyeler, dinletiler, sergiler, fotoğraf ve film gösterimleri düzenlendi. Kış aylarında kafenin kapalı alanında, havalar el verdiği andan itibaren terasta gerçekleşen bu etkinlikler sayesinde çok farklı kesim ve ilgi alanlarından çok sayıda hemşehri biraraya gelme, karşılaşma ve tanışma fırsatı buldu. Bu kişiler arasındaki ilişki yavaş yavaş yüz aşinalığından dostluğa evrildi ve sonradan Kültürhane Takım Yıldızı olarak adlandırılan geniş ve heterojen topluluğu oluşturdu. Elbette bu topluluğun oluşması sadece basit karşılaşmaların ötesinde belli düzenli pratikler sayesinde müdavimlerin kaynaşması ile mümkün oldu. Tam da Chul-Han'ın yukarıda vurguladığımız yaklaşımına denk düşer biçimde Kültürhane ve Karşı Sanat topluluklarının bedenlere kavuşması için bir takım ritüeller kritik roller oynadı.

Mekânın Ritüelleri

Ritüel kelimesi ilk anda kulağa ilahi, manevi bir çağrışım yapsa da ritüellere kişisel ya da toplu kolektif gündelik hayatlar içinde de rastlanabilir. Takım taraftarlarının maçlardan önce belli bir mekânda toplanıp tezahüratlar yaparak stada gitmesi ya da maçı ekrandan izlemesi, birbirini tanımayan sporcuların benzer saatler ve mekânlarda düzenli spor yapması, her yıl festival boyunca karşılaşan sinemaseverlerin film salonlarında karşılaşması gibi ilk bakışta basit gibi görünen bu pratikler bir topluluğun tohumlarını taşıması bakımından kıymet taşır. Daha ya-

kından analiz etmeye çalıştığımız iki mekânda da benzer ritüellerin zamanla ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Kültürhane örneğinde mekânın iki ana bileşeninin kütüphane ve kafe olması gibi kafede yanyana gelen insanlar günün ritimini değiştirirken boş zamanı paylaşırlar. Ritüelleşmiş topluluk birlikte dinlenme toplumluluğudur. Müzik dinletileri, film gösterimleri, panelleri dinlemek kadar birbirini dinlemek için gereken boş zamanı yaratırlar. İlgisini çeken bir etkinliğe gelen birisi benzer etkinliklere düzenli olarak geldikçe mekânın diğer müdavimleri ile bağ kurmaya başlar. Etkinlik öncesinde masa ve sandalyelerin düzenlenmesinden, etkinlik sırasındaki işlere yardım etmesine, etkinlik sonrasında da mekânın eski düzenine getirilmesine ya da kapanışa hazırlanmasına katkı sağlayarak işleyişin bir parçası olur. Müşteri olarak gelen kişi bir süre sonra mekânın cari işleyişini üstlenen ekibin bir parçası, topluluğun bir üyesidir.

Bu cari işleyişlerin ötesinde düzenli olarak gerçekleştirilen etkinlikler de ritüel benzeri bir işlev kazanır. Buna dair verilebilecek en önemli örnek her pazartesi düzenlenen film gösterimleridir. İlk yıllarda sinema alanında uzman akademisyenlerin seçimi ve moderasyonu ile gerçekleştirilen film gösterimlerini filme dair bir tartışma izler. Zaman geçtikçe bu sinema gösterimine düzenli olarak katılan konuklar bir topluluk hissi ile sürecin tamamını üstlenmeye karar verir. Artık izleyici olarak geldikleri gösterimlerin karar vericisi ve uygulayıcısıdır. Her hafta farklı bir izleyicinin seçtiği bir film izlenir ve ardından onun kolaylaştırıcılığında tartışılır. Rutin film izlemeleri ritüelleştiren de aslında bu tartışmalardır çünkü sinema sanatının estetik gücü insanların düşünce ve duygularını daha rahat bir şekilde ifade etmelerine izin verir. Bu paylaşımlarla bireylerin birbirlerini daha iyi tanımalarına ve birbirleriyle bağ kurmalarını mümkün kılar. Çünkü sanat karşısında doğru ya da haklı yoktur. Eserin yarattığı duygulanım kişiye özgü olup, diğerleriyle herhangi bir mukayeseye tabi değildir. Mahcup olma, yanılma, küçük düşme kaygısı taşımadan kendini ifade etme şansına kavuşan katılımcılar arasında samimi bağların kurulması daha kolay ve olasıdır. İşte böylesi etkinlikler sayesinde Kültürhane'nin müdavimleri birbirlerine dolanır, mekânın topluluğunu oluşturur.

Benzer şekilde Karşı Sanatın bir topluluk oluşturmasında en önemli pratiklerinden biri yıl boyunca düzenlenen ve çoğunlukla da karma ve kalabalık olan sergilerdir. Aylık periodlarla gerçekleşen bu sergi ritüeli karşı sanatı bir kolektif üretim mekânı ve geçici, dolanık topluluklar bütünü haline getirir. Zamana şekil verir, mekânın ritmini belirler.

Karşı Sanat'ta modern ve güncel sanat, hak mücadeleleri ve sosyal bilimler alanlarından kolektif öznellikler sergi ritüeli sayesinde tesis edilir: Topluluğun üyeleri çağdaş sanatçılar, siyasi tutsaklar, sanatçı inisiyatifleri, dernek ve vakıflar, dergi ve kulüpler, öğrenciler ya da ustalar olabilir. Bu öznel tüm tekillikleri içinde var olur sergi süresince varolur. Birbirlerine benzemezler, hatta zaman zaman birbirleriyle çatışırlar. Böylece dünyaya yaklaşmanın çok farklı biçimleri sergiler şeklinde peş peşe görünür hâle gelir. Bıraktıkları somut izler, ürettiği imgeler, anlatılar ve semboller üst üste birikir. Tek bir kurumsal aklın yönetmediği bu kültür kurumunda sergilerin “dolanıklığı” Karşı Sanat'ı çatışmalı bir ortaklığın mekânı, bir topluluk bedeni haline gelir.

Topluluklar oluşturan ritüeller olarak sergiler sanatçısından izleyicisine, nakliyesinden tasarımcısına kadar pek çok farklı öznenin yan yana geldiği geçici ortaklıklardır. Karşı Sanat'ın sergileri Hafriyat gibi bazı sürekli toplulukların doğumuna da imkan vermiştir. Her sergi kendi gündemini belirler, kendi dilini konuşur, sanat ve politika tanımını yapar, açılış seremonisini gerçekleştirir ve kapanır, doğar, yaşar ve ölür. Karşı Sanat gibi takvimini ekonomik gereklerden, halkla ilişkiler baskısından, kurumsal tanınırlık kaygısından ve sansür korkusundan bağımsızlaştırmış yapılarda sergilerin peş peşe gelişi, biçimi baştan tanımlanmamış bir ortaklığın beden bulmuş hâlidir. Kurulduğundan beri konuk ettiği 250'den fazla sergi, adına Karşı Sanat dediğimiz geçici topluluğa biçim vermiş, onun mekânını, zamanını ve sembollerini yaratmıştır. Ekonomik ve sembolik krizin kültür sanat alanı rekabet duygusuyla atomize ettiği, otosansürün hayatta kalma stratejisine dönüştüğü bir dönemde bağımsız sergi ritüelleri ve bu sergiler üzerine yapılan eleştirel konuşmalar Karşı Sanat'ın estetik ve politik eylemleri haline gelir.

Karşı Sanat ülkenin kültür sanat alanının özgürlüğünü ve özerkliğini tesis etmek adına duyduğu sorumlulukla, mekânını ve zamanını müstakbel topluluklara armağan eder. Bu karşılıklılığı olmayan bir ekonomidir. Başarı ya da kar değil kendini de içine alan hak mücadelelerine karşı sorumluluk ve yükümlülük motivasyonu hareket etmektir. Hedefi olmayan bir macera (adventure), yolculuk, seyir olması itibarıyla beklenmedik olana, ütopyaya, gelmekte olan ortaklıklara mahal verir. Belki de bu yüzden politik risklere ve konvansiyonel ayrımlara kafa tutarak yaptığı sergiler çoğunlukla “bunu ancak Karşı'yla yapılabilirdik” sözyle anılır.

Karşı Sanat 2023 Temmuz'unda Artıstanbul Feshane'de açılan “Ortadan Başlamak” sergisine olduğu gibi bir araya gelmesi mümkün kabul edilmeyen özneleri ve tavırları tüm çatışmaları ve tekillikleri içinde yan yana getirebilecek bir davettir. “Umut Buluşması” olarak adlandırılan bu sergide olduğu gibi kimi zaman yüzlerce kişiye ulaşan geçici toplulukların kendilerini ürettikleri işlerle dolanıklık ve döngüsellik pratiklerini örgütler. Ve bu sırada neredeyse şeffaflaşarak kendi kimliğinin sınırlarını da belirsizleştirir. Tüm kırılabilirliği, güvensizliği ve örgütsüzlüğüyle kültür-sanat alanında emek veren aktörlerin sanat tanımları ve tavırları ne olursa olsun yan yana gelebileceklerine ve çoğul bir dil oluşturabileceklerine dair inanç bu çabaya anlam verir.¹

Karşı Sanatın sanatçılar arasında kurmayı başardığı bu topluluğa benzer şekilde Kültürhane de farklı sanat alanlarında gerçekleştirilen benzer etkinliklere katılan ve kentin farklı kesimlerinden gelen hemşerileri bir araya getirerek aralarında bağlar kurmalarına zemin hazırlamış oldu. Bir nokta itibarıyla bu topluluk Kültürhane'nin iç halkasını oluşturarak mekânın geleceğine dair kararları alan, tercihleri yapacak belirleyici bir konuma geldi ve sadece kendilerine yönelik buluşma vesileleri yaratmaya başladı. Sadece bu grubun bilgisine ve katılımına açık yemekli film etkinlikleri, geziler, kutlamaların haricinde bir genel kurul niteliğinde her ayın son pazar günü buluşmaya başladılar. Kültürhane Takım Yıldızı olarak adlandırılan bu grup böylece kendini doğuran pratiklerin kolektif faili haline gelmiş oldu.

Sonuç

Karşı Sanat ve Kültürhane kompost çağını çürümenin değil tohum atılacak verimli toprağın üretildiği bir çağ olarak değerlendirme umudu veren topluluklardan sadece ikisi. Ritüelleri aracılığıyla, sembollerini, zaman ve mekânlarını yaratan pek çok topluluk, ülkenin farklı yerlerinde birbirlerine dokunarak, dayanışma örüntüleri geliştirerek, ürettikleri enerjinin döngüsellliğini geliştirerek her gün yeniden tesis ediliyor. Mahalleriyle, mahalleleriyle ve kentleriyle kurdukları ilişkinin ritüelleşmesi sonucunda beklenmedik toplulukların oluşumuna imkan veriyorlar. 2023 Şubat depremlerinde örneğini gördüğümüz acil dayanışma ihtiyaçlarını karşılarken ya da yıllık etkinliklerini planlarken birbirleriyle dolanık bir halde var oluyorlar. Bu topluluklar bir ideolojinin, bir siyasal partinin ya da verili kimliklerin etrafında buluşmak yerine “*munus*” etrafında yani paylaştığımız dünyaya karşı duyulan sorumluluk duygusunda buluşmanın yollarını arıyorlar. Paylaşım değerinin geçer akçe olduğu bir sosyoekonomik model hayata geçirmeyi deniyorlar. Bu deneyimler adaletsizlikle atomize olmuş toplumlar içinde farklı birey ve toplulukların bir arada ve barış içinde yaşamasına dair umut verirken, çürümeye karşı geliştirilecek onarım sürecimin asli failleri olmaya aday oluyorlar.

Ezcümle, kompostlaşmaya benzer bir çürümenin yaşandığını iddia ettiğimiz çağın onarımının da sanatla hemhal, hemşerileriyle hemzemin, yaşadıkları coğrafya ile hemdert topluluk mekânlarından geçtiğini iddia ediyoruz. Böylesi mekânlar ülkenin dört bir yanında, tiyatro ve sinema topluluğu, koro, dans ya da okuma grubu çok farklı formlarda mevcut. Bilerek ya da içgüdüsel olarak ortak bir meramı paylaşsalar da şimdilik birbirleriyle ilişkileri sınırlı belki ama varlıkları gelecekteki daha kritik bir ortaklaşmanın nüvelerini ve dolayısıyla daha aydınlık günlerin umudunu barındırıyor.

722

1 Bu konuda ayrıntılı tartışma için bkz. Bakçay (2023).

Kaynakça

- Artun, A. (2022). *Eros ve Sanat, Modernizm Çağında Sanat ve Cinsellik*. Sanat Hayat Dizisi, İletişim Yayınları.
- Aydemir, O. (tarihsiz), *Kompost*, yayınlanmamış metin.
- Bakçay, E. (2023). “Umut İnat İtikat Ortadan Başlamak: Feshan Umut Buluşması”, *E-skop*, <https://www.e-skop.com/skopbulten/umut-inat-itikat-ortadan-baslamak-feshane-umut-bulusmasi/6607>
- Chul Han, B. (2022). *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair, Günümüzün bir Topolojisi*. çev. Çağlar Tanyeri İnkâ Yayınları.
- Esposito, R. (1998). *Communitas: Topluluğun Kökeni ve Kaderi*. çev. Onur Kartal, İletişim Yayınları.
- Stiegler B. (2022). *Politik Ekonominin Yeni Bir Eleştirisi İçin*. çev. Elyesa Koytak, Monokl Yayınları.